

Бобошко Олександр Олександрович,
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н, доцент, доцент кафедри цивільного права Глиняна
К.М.

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Римське право належить до тих унікальних витворів людського генія, котрі на кшталт семи чудес світу є найвищими досягненнями цивілізації – віхами на шляху прогресу.

Довершеність цієї системи права, що ґрунтувалась на ідеях природного права, засадах справедливості, порядності, добросовісності, обумовила періодично повторювані способи відродити дух римського права, використати його найбільш вдалі знахідки та рішення. Ці спроби, що отримали у сукупності найменування «рецепція римського права», є одним з найяскравіших доказів того, що воно й через багато років після падіння Римської імперії зберегло свій потенціал, внаслідок чого і стало «материнським» щодо практично всіх європейських правових систем. Можна без перебільшення сказати, що рівень правової культури Стародавнього Риму в багатьох відношеннях ще й сьогодні залишається неперевершеним і є взірцем для сучасного законодавства. [1, ст. 3]

Римське зобов'язальне право – найзначніший та найдосконаліший правовий спадок Риму і «точна розробка всіх існуючих відносин між звичайними володарями товарів: купівлі та продажу, послуг, позики, договорів та інших зобов'язань». Саме завдяки цим якостям римське зобов'язальне право, в деякій змінній та доповненій формі, було включене до французького цивільного кодексу та в інші буржуазні законодавства континентального типу.

Римське зобов'язальне право було частиною майнового права (*jusquodadrespertinet*) з дією *intervivos*. В цьому розумінні зобов'язальне право не відрізнялося від права на речі, яке також було частиною майнового права з дією *intervivos*. У всьому іншому зобов'язальне та речове право суттєво відрізняються один від одного.

Право на речі являло собою збірку правових норм, встановлюючих постійні правомочності носіїв права безпосередньо в своїх інтересах повністю або частково користуватися речами, а всі інші особи були зобов'язані не перешкоджати їм в цьому (дія *erga omnes*, виключність права на речі, зобов'язання пасивності). Зобов'язальне право являло собою збірку правил, по яким встановлювались права визначених суб'єктів, які називаються

кредиторами, вимагати від визначених осіб, які називаються боржниками, визначених дій, які в підсумку мали майнову природу.[2, ст. 195]

На основі приписів старовинного права встановлювалась безпосередня влада носіїв речово-правових правомочностей над речами, а так як при цьому існували і зобов'язання всіх інших осіб шанувати цю владу, в речово-правових відносинах встановлювалась і опосередкована влада над цими особами. Між тим, ця влада була пасивною: правомочна особа могла вимагати від будь-кого не перешкоджати їй в використанні предмету речово-правових відносин, але не мала змоги вимагати від будь-кого активного співробітництва по здійсненню своїх правомочностей.

Навпаки, приписи зобов'язального права мали інше призначення. На основі цих приписів встановлювалась активна влада кредитора над боржником: кредитори володіли майновими правами по відношенню до боржників, а останні – по відношенню до кредиторів – майнові зобов'язання. Це право кредиторів вимагати майнові цінності від кредиторів було *jus in persona*, тобто воно встановлювалось між точно визначеними особами, вступаючими між собою в правові відносини (по договору, шляхом делікту та різними іншими способами).

Зобов'язальне право раннього Риму характеризується зародженням зобов'язань, а саме з'являється область правопорушень, деліктів. Державна влада в стародавні часи не втручалася в зіткнення між приватними особами, реагувати на так чи інакше на заподіяну образу було справою самого ображеного. Звідси інститут помсти: своїм злочином порушник віддавав себе в руки ображеного; сама особа злочинця була об'єктом для помсти, причому зміст злочину не враховувався – нанесення ран, особистої образи, спричинення майнової шкоди. У всіх випадках потерпілий мстився образнику: особа останнього відповідала за злочин. В такому виді вперше виникло поняття відповідальності (*haftung*) однієї особи перед іншою. Але це ще не зобов'язання: образник підлягає помсті, але ще нічого не винен; є відповідальність (*haftung*), але ще немає обов'язку (*schuld*).

Помста, однак може бути відстрочена шляхом згоди між ображеним та образником: ображений відмовляється від помсти, якщо образник сплатить щонебудь. Але і в цьому відношенні ми ще не маємо зобов'язання: обов'язку для образника не існує; якщо він не сплатить, все повертається в попередній стан, тобто він буде підлягати помсті ображеного [3, ст. 56].

Незабаром держава починає втручатися в цю область і спочатку обмежує, а потім зовсім забороняє помсту; на зміну їй встановлюються відомі приватні (тобто на користь ображеного) штрафи. Те, що раніше було добровільним, тепер стає обов'язковим. Разом з тим державна влада звісно бере на себе задачу

гарантувати отримання ображеним встановленого штрафу. І тут вперше виникає юридичне поняття обов'язку, зобов'язання: образник уже повинен, зобов'язаний сплатити потерпілому штраф (роена). Але невиконання цього зобов'язання ще довго несе за собою наслідки, подібні тим, які наступали раніше при невиконанні добровільної згоди про викуп, тобто помсти.

Виступаючи зі своїми обмеженнями та заборонами помсти, державна влада на перших порах діє дуже обережно: всі її заборони можуть опинитися безсильними там, де вони зіткнуться з роздратованим відчуттям скривдженого. Внаслідок цього вказана фіксація штрафів перш за все одержує застосування по відношенню до деліктів більш легким, при яких особисте роздратування не таке інтенсивне. Норми про відносини з деліктів мають при цьому довго змішаний, перехідний характер, і саме такою змішаністю, перехідністю, відмічено найстаріше римське право – право законів XII таблиць. В цих законах ми бачимо наступні види *delicta privata*: *Injuria* – посягання на особу (членоушкодження, тяжкі поранення, образи); *Furtum* – крадіжка, її наслідки можуть бути різноманітними, зважаючи на те чи був злочинець затриманий на місці злочину чи ні; *Damnum iniuriarum* – пошкодження або знищення чужої речі (пошкодження чужих посівів за допомогою магії, поранення чужого раба). [4, ст. 230-240]

Таким чином ми бачимо, що перші ази зобов'язань беруть свій початок з деліктів, тобто з правопорушень трьох видів. Далі на цій основі починають виникати договірні зобов'язання. Примітивному суспільству абсолютно чужде уявлення, про те, що будь-який договір уже сам по собі створює зобов'язання між сторонами. Авжеж, уже в самому нерозвиненому побуті зав'язуються відомі відносини між людьми: люди обмінюються речами, дають навіть у кредит і т. п.; але всі ці відношення далеко ще не мають характеру зобов'язань в юридичному значенні. Обман при обміні, невірність слову і т.п. визивають таку ж психологічну реакцію потерпілого, як і будь-яка інша образа, і призводять до таких же наслідків – тобто до помсти. Стародавній час абсолютно не знає розподілу між злочином кримінальним та правопорушенням цивільним, між деліктом та невиконанням договору. Цим пояснюється та обставина, що навіть після того, як деякі види договорів отримали визнання, наслідки їх невиконання в значній мірі ще мають ознаки примітивної помсти: стягнення направляються на саму особу боржника, при чому при відомих умовах воно дає кредитору навіть право на вбивство останнього.

Література:

1. Орач Є. М., Тищик Б. І. Основи римського права: Курс лекцій.- К.: Юрінком Інтер, 2000.-ст. 3

2. Новицкий И.Б. Римское право. Учебник для вузов. – М.: ИКД ЗЕРЦАЛО. – М. 2003.- с. 195
3. Харитонов Є.О. Приватне право у Стародавньому Римі. – Одеса, 1996. С.56
4. Закони XII таблиць (фрагменти). У кн.: Практикум з курсу «Основи Римського приватного права».- Х.: Одіссей, 2000. – С. 204-230.

*Драгомирова Юлія Василівна,
аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного права
Форманюк В. І.*

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Проблема розлучень у римському праві почалась із встановленням звичаєвого права, осмислювалися правові звичаї відповідних видів (*mores, consuetude, mosregionis*), а також впродовж формування та еволюції класичної римської юриспруденції [1, с. 14; 2, с. 51]. Але слід зазначити, що інститут розірвання шлюбу у римському приватному праві в повному обсязі не знайшов свого відтворення у сучасному сімейному праві, але представлення римлян про значення шлюбу та сім'ї і передумови до розірвання шлюбу, а також особливості процедури розірвання шлюбу у римському суспільстві мали істотне значення на подальший розвиток шлюбно-сімейного права.

Багато вчених приділяло увагу цьому питанню, а саме: В. Борисова, Л. Баранова, Д. Дождев, Л. Дячук, Л. Казанцев, В. Макарчук, О. Підопригора, Є. Харитонов, В. Хвостов та інші.

Для того, щоб шлюб існував юридично, потрібно, щоб були присутні умови, без яких він не міг бути укладений. Якщо проаналізувати джерела римського приватного права, то шлюб припинявся внаслідок: по – перше, смерті одного із подружжя, по – друге втрати свободи або громадянства і по – третє розірвання шлюбу (розлучення) [3, с. 134]. Як було зазначено Павлом: «Шлюб припиняється розлученням, смертю, взяттям в полон або іншим випадком рабства одного з них (подружжя)» (Д.24.2.1) [4]. Також є інші думки вчених, але саме Павло зазначав про основні випадки припинення шлюбу, але не можна сказати, що це є вичерпний перелік, оскільки все залежало від конкретних життєвих обставин, в які потрапляла людина та перекликається не тільки з нормами права, а й з релігійними нормами та звичаями, які склалися в римському суспільстві.